

FEMİNİST BİR BAKIŞ AÇISINDAN BARIŞ SÜRECİ

Zülal Nazan Üstündağ

Ocak ayının başından beri Türkiye’de Kürt sorununda yeni bir sürece girildi. Hükümetin silahları bırakmaya yönelik olarak tariflediği ve şimdiye dek tanıklık ettiğimiz görüşmelerden farklı olarak bolca reklam ve halkla ilişkiler çalışması eşliğinde yürüttüğü bu süreç Kürtler ve Türkiye’nin diğer demokratik güçleri tarafından şüpheyle karşılanıyor. Bunda, daha önce yaşanmış deneyimler ve devletin görüşmelere rağmen tutuklamalar, yasaklamalar ve bombalamalara devam etmesi rol oynuyor. Ayrıca sürecin şeffaf ve katılımcı olmaması, resmileşmemesi ve dünyadaki diğer tüm barış süreçlerinden farklı olarak gözlemci ya da arabulucu gibi kolaylaştırıcı ve görüşenlerin eşitlenmesini sağlayıcı kurumsallaşmalara gidilmemesi de sürecin sürdürülebilirliği konusunda kaygı yaratıyor. Bu yazıda sürecin kadınlar açısından bakıldığında ne ifade ettiğine dair bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

Ocak ayının başından beri Türkiye’de Kürt sorununda yeni bir sürece girildi. Hükümetin silahları bırakmaya yönelik olarak tariflediği ve şimdiye dek tanıklık ettiğimiz görüşmelerden farklı olarak bolca reklam ve halkla ilişkiler çalışması eşliğinde yürüttüğü bu süreç Kürtler ve Türkiye’nin diğer demokratik güçleri tarafından şüpheyle karşılanıyor. Bunda, daha önce yaşanmış deneyimler ve devletin görüşmelere rağmen tutuklamalar, yasaklamalar ve bombalamalara devam etmesi rol oynuyor. Ayrıca sürecin şeffaf ve katılımcı olmaması, resmileşmemesi ve dünyadaki diğer tüm barış süreçlerinden farklı olarak gözlemci ya da arabulucu gibi kolaylaştırıcı ve görüşenlerin eşitlenmesini sağlayıcı kurumsallaşmalara gidilmemesi de sürecin sürdürülebilirliği konusunda kaygı yaratıyor. Bu yazıda sürecin kadınlar açısından bakıldığında ne ifade ettiğine dair bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktayım. Yazıda anlaşılacağı gibi Paris’te yaşanan cinayetler ve Gültan Kışanak ile Aysel Tuğluk’un –ki biri BDP’nin diğeri DTK’nın eşbaşkanıdır- İmralı görüşmelerinden gerillalara sarıldılar bahanesiyle uzak tutulmasını rastlantı olarak görmüyor; barış sürecini erilleştiren, başta kadınlar olmak üzere toplumsal kesimleri barıştan dışalayan bir bilinci yansıttığını iddia ediyorum. Dünyanın diğer birçok barış sürecinde olduğu gibi... Yazıda kadınların bu sürece aktif müdahalesinin sürdürülebilir bir barış için elzem olduğunu savunuyorum.

Kadınlar, Savaş ve Barış

Türkiye’de ulusalcı ve sömürgeci Türk egemenliğinin inşası ile birlikte ortaya çıkan Kürt sorunu ile son otuz yıldır süren savaş ve bu savaşın kurumsallaştırdığı devletçi militarizmin kadınları uğrattığı yıkım üzerine Kürt kadın hareketi ve Türkiyeli feministler çokça söz söyledi. Buna göre, savaş politikaları kimi zaman kadınları doğrudan hedef aldı; karakollarda taciz ve tecavüze, köylerde kötü muamele ve zorunlu göçe, kentlerde yalnızlığa, yoksulluğa,

dilsizliğe mahkûm etti. Kadınlar kimi zaman yakınlarını kaybettikleri, hatırlamak ve yas tutmak onların payına düştüğü için, kimi zaman siyasileşmiş ve militaristleşmiş bir ortamda gündelik hayat iyice değersizleştiği için, kimi zaman da kentin üretim güçleri ve ilişkileri kadınları dışladığı için evlere kapanıp içlerine çekildiler. Ancak savaş doğrudan onları hedef almadığında da savaşın militarizmi önce onları acıttı. Toplumsal bağların parçalandığı ve kadınların geleneksel korunma ve sorun çözme mekanizmalarından mahrum kaldığı ortamlarda, mahallelerde ve ailelerde kadınlar dövüldü, öldürüldü. Militarizmin kışkırttığı, toplumsal aidyetlerin aşınmasıyla ise geminden boşalan erkeklik, kadınlara yönelik katliamlara ve soykırımlara yöneldi. Kadınları toplumsal ve kamusal alandan atmaya kalkıştı. Öte yandan savaşın maliyetini karşılamak amacıyla çeşitli ekonomik reformlar gerçekleşti ve savaş kadınlardan, çocuklardan, gençlerden eksiltelen paralarla sürdürüldü. Kısacası sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamın tümü, sadece doğrudan mağdur edilen Kürt kadınları için değil tüm kadınlar için gittikçe daha fazla cinsiyetlendi. Ancak bu cinsiyetlendirişin ta kendisi aynı zamanda kadın merkezli bir mücadeleyi de mümkün kıldı.

Savaş ortamı Türkiye’de hele de Kürt kadınları söz konusu olduğunda kadınları mağdur ettiği kadar fail de kıldı. Örgütlenen Kürt kadınları Ortadoğu’nun tamamını değiştirmeye talip yeni bir ideoloji, birliktelik, tarih ve gelecek tahayyülünü oluşturmayı başardılar. Cinsiyet eşitliği ve ekoloji temelli bir dünya görüşünü kurdular. Bir yandan Türkiyeli kızkardeşleri ile birlikte barış mücadelesi verirken bir yandan da Kürdistan’da kadın dostu şehirler ve kadın merkezli kamusal alanlar inşa etmeye çalıştılar.

Ancak bundan da önemlisi kadınlar, savaşla tarumar edilmiş yerlerde, köylerde, kentlerde, dağlarda ve bayırlarda, sokakta ve partide, üzerlerine polis ve asker şiddeti sinmiş şeylerle, eşyalar ve kelimelerle, her şeye rağmen yeniden yaşamı kurdular. Bir diğer deyişle yıkımın ta kendisini mesken tutup ev yaptılar, militarizme inat gündeliği yaşattılar. Kadınlar bir yandan Kürt coğrafyasında tank olduklarını cilt cilt kitaplar yazan gazeteci ve araştırmacılara anlatırken bir yandan da o coğrafyanın göbeğinde çocuklarını yedirdiler, eylemlere gittiler. Tanıklıklarıyla, hafızalarıyla, eyleyşleri ve söyleyşleriyle yeni bir Kürt kimliği yarattılar. Bir diğer deyişle mağduriyet, yanı sıra hem dünyanın sonuna tanıklığı hem de yeni bir dünya kurmanın failliğini getirdi.

Türkiye’nin son otuz yılında, Kürdistan ve Türkiye coğrafyalarında çoğunluğu kadın yığınla insan mağdur, tanık ve fail olarak onlarca örgütlenme deneyimi yaşadılar. Bu örgütlenmelerin tümü Türkiye’de yeni bir düzenin tesis edilmesi için uğraştı. Cumartesi Annelerinden Barış Annelerine, Tutuklu Yakınlarından Zorunlu Göç Mağdurlarına, Yakınlarını Kaybedenler Derneğinden İnsan Hakları Emekçilerine, Barış İçin Kadınlardan Vicdani Retçilere kadar uzanan geniş bir yelpazede; kimi kez bu yelpazenin merkezinde kimi

kez ise çeperinde yer alanlar, militarizmi ve milliyetçiliği, hukuksuzluğu ve hukuku, devleti ve derin devleti sorguladılar. Üstelik, sahip çıktıkları hafızalar, yönelttikleri sorgulamalar ve kamusal alandaki eyleyşleri ile yeni, çoğulcu ve kapsayıcı bir vatandaşlık ideolojisi ve pratiği oluşturdular.

Barıştan beklenen işte bu vatandaşlık biçiminin yasal zemine kavuşturulması idi. Ancak Türkiye'ye barış geç geldi. Birçok ülkede barış demek, silahların susması kadar, sözlerini duyuramamış savaş mağdurlarının, acılarını anlatamamış, sessiz kalmış halkın sesini duyurabileceği platformlar yaratmak, vatandaşlığı yeniden ortak bir hafıza ile inşa etmek demektir. O yüzden hakikat komisyonları, müzeler mesela, mesela anılar, kitaplar, barışın mekanizmalarıdır. Bu sayede ortak yaşayabilmeyi mümkün kılacak yeni bir vatandaşlık kurgulanır. Oysa işte tam da demin bahsettiğim bu kadın-merkezli örgütler sayesinde, bu örgütlerin asli "kamusu" olan Kürtler bu mekanizmaların çoğunu -barış bir türlü gelmediğinden, savaş devam ettiğinden-savaşın ortasında üretip tükettiler. Türkiye egemen kamusal alanının dışında kurdukları bu alternatif alanlarda ortak hafızalar, sembolik günler yarattılar. Kayıplar için Galatasaray Meydanı gibi şehirlerin belli yerlerini -gören, anlayan gözler için- anıtladılar. Böylelikle Türkiye'nin tam orta yerinde Türklükten başka bir ortak vatandaşlık hâlini çoktan oluşturdular. Yine aynı örgütler BDP liderliğinde Türkiye'nin tüm halklarını, doğasını, ezilenlerini temsil eden, son derece ilerici bir anayasa taslak metni yazdılar. Yani gene Türkiye'nin tam ortasında adeta başka bir akit yarattılar. Tam da bu yüzden bu geç kalınmış müzakerenin toplum içinde toplum, siyasi birim içinde siyasi birim olan bir ülkede, nasıl bir ortak yaşam biçimi, bir ortak Türkiye kurmaya aday olacağı belirsiz. Şu an için müzakereler iki kendinden menkul ve memnun kimliğin, yaşam biçiminin, ahlakının tedirgin diyalogu ve egemenlik testi şeklinde geçiyor gibi.

Daha çok açmak gerekirse feminist bir bakış açısından baktığımızda şunu söylemek mümkün: Bugün masaya oturmuş Kürt kimliği kadınların emeği ile üretilmiş bir kimlik. Kadınların hafızaları, eylemleri, gündelikleri sayesinde travmasını atlattı, kendine güvenmiş, altı çizilmiş bir kimlik. Hem benzer hem de farklı bir şekilde AKP'nin kimliği ise oluşturmuş olduğu cinsiyetçi düzenden kaynaklı bir egemenliğin keyfini sürüyor. Burada AKP kimliğinin gündelik hayatta kuruluşunun kadın merkezli toplumsallığından ayrıntılı bir şekilde bahsetmek pek de mümkün değil. Ancak sanırım bugün iktidarda olanların başörtülü kadınların mağduriyet ve mücadelelerinden, örgütlenmelerinden ve yarattıkları ilişkilendirmelerden nasıl beslendiğini hatırlamak yeterli olacaktır.

İşte bugün kurulmuş müzakere masasının şimdilik yok saydığı, görmezden geldiği, dışladığı tam da masada oturanların kimliklerini mümkün kılmış olan kadın merkezli bu "toplumsal" alanlar. Büyük bedeller ve emeklerle, mağdur, tanık ve fail olarak kurulmuş bu toplumsal

alan katılmadan barış bir egemenlik oyunundan fazlası olabilecek mi? İki ayrı yanda iki ayrı toplumsallığa, bu toplumsallığı oluşturan kadınların gündelik ve örgütsel emeğine dayalı bu iki egemen kimlik toplumsallıklarını masadan sakınarak yeni bir ortaklık yaratabilir mi? Yoksa bugün bir kez daha kırılğan bir karşılıklı yoklamalar süreci midir içinde bulunduğumuz?

İşte tam bu bağlamda ne Paris cinayetlerini ne de Gültan Kışanak ve Aysel Tuğluk'un İmralı'dan menedilmelerini birer masum rastlantı olarak okumamak gerekir. Bu olaylar eril bir barışın hem yapıtaşları, hem de dışavuruluşu. AKP egemenliğinin kurduğu yeni aile odaklı düzen ve kadın bedenlerinin (evvelki düzenlerden farklı olarak namusu yerine) sağlığını, üretkenliğini merkeze aldığı yeni vatandaşlık biçimleri için Kürt kadınlarının hafızaları, ilişkileri ve yaşam deneyimleri kabul edilemez. AKP büyük reklam kampanyalarıyla muhayyalesinde kurguladığı Öcalan'la barışabilir ama Kürt kadınlarıyla değil. Dolayısıyla AKP, bu kurgusal Öcalan'la egemenliğini paylaşabilir ama Kürt toplumsallığının hakikatine aman vermeyecektir. Öcalan'la samimi ve dostane olabilir ancak Kürt kadınların ve Türkiyeli kızkardeşlerinin; başlarına buyruk, faydacı üretime yönelmemiş, "yatıp kalkıp Roboski diyen", çocuklarının açlık grevine saygı duyup kabul eden, çocukları yanında eyleme gidip taş atan, sınırları, mayınları aşip çocuklarının cenazelerini alan, onları toplu mezarlarda arayan bu kadınlarla dost olamaz, samimiyet paylaşamaz. Böyle bakıldığında Türkiye'de bugün tanık olduğumuz barış sürecinin bir eril normalleştirme süreci olduğunu söylemek gerekir. Toplumsala gem vurulan, toplumsalın dışlandığı bu egemenlik dansında önce kadınlar kurban verilmiştir.

Barışın, militarizme rağmen ve militarizme karşı örgütlenmiş olan toplumu ve devletçi ve cinsiyetçi ilişkilerin yarattığı yıkıma tanıklık eden ve onaran kadınları, eril bir "normalleşmeye" mahkûm etmesi, Türkiye'ye has bir proje değil elbette. Barış mücadelesi kadınlar tarafından sürdürüledursun, kadınların emekleri ve tanıklıkları masaya oturacak kimlikleri tamir ede, oluşturadursun...

Dünya Barışının Cinsiyeti

Dünyada son otuz yılda sürdürülen 102 barış süreci var. Bu 102 barış sürecinde 585 antlaşma imzalanıyor. Oysa bu antlaşmalarla sonuçlanan görüşmelere katılanların sadece %8'ini kadınlar oluşturuyor. İmzacıların sadece %3'ü, arabulucuların %3.2'si, tanıkların %5.5'i kadın.

Kadınların bu dışlanmaya karşı yürüttükleri mücadele sonucunda ve 1995'te Pekin'de yapılan kadın konferansının ardından 2000 yılında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1325 no'lu kararı alıyor. Bu karara göre kadınlar barış görüşmeleri de dahil barışa yönelik tüm

süreçlerde yer almalılar. Ayrıca tüm barış anlaşmaları kadınların ve kız çocuklarının güvenliğini sağlayacak maddeler barındırmalı. Ancak buna rağmen 102 ülkede atılmış 585 imzanın sadece 92'si yani %16'sı cinsiyet ilişkilerinden ve kadınlardan bahsediyor.

Barış hareketlerinde kadınlar ağırlıklı olarak temsil edilmelerine rağmen nasıl oluyor da barış süreci başladığında bu süreçten dışlanıyorlar? Öncelikle barışı yapan taraflar savaşı da yapanlar. Yani kadınlar savaşmamış oldukları için süreçte yer almıyor. İkinci olarak savaşan tarafların savaşma sebebi hiçbir zaman cinsiyetçi düzen değil. Bu sebeple de cinsiyetçi düzende yapılacak iyileştirmeler ya da kötüleştirmeler tarafların önceliğini oluşturmuyor ve cinsiyet eşitliğine özel düzenlemeler ya da bu eşitsizlikle ilgili tarafların, “eşit” temsiliyeti pek kimseyi ilgilendirmiyor. Üçüncüsü kadınlar –başka toplumsal kesimler gibi–sürecin dışına atılıyor, çünkü sürecin çoğullaşması, komplikeleşmesi ve uzaması “hassasiyetlerin!” rencide olmasına, barışın bozulmasına sebep olabilir korkusu taşıyor. (Nedense bu hassasiyet sahipleri hep erkekler!) Son olarak kadınlar barış görüşmelerine ne görüşmeci, ne tanık, ne arabulucu, ne de imzacı olarak katılamıyorlar çünkü resmi örgütlerin hiçbirinde üst düzey yönetici olarak yer almıyorlar. Keza barış sürecine sivil toplumdan katılan olursa yine kadınlar dışlanıyor ve bu “ciddi” sürece sadece erkekler dahil ediliyor.

Peki kadınlar sürece dahil edilmezse neler oluyor? Yukarıda da anlatmaya çalıştığım gibi süreçten kadınların dışlanması iki anlam birden içeriyor. Kadınların inşa süreçlerine dahil edilmediği bir barış hem eril hem de toplumsallaşamamış bir barış demek. Barış toplumsal aktörleri ikna edemediği, onları sürece katamadığı ölçüde göstermelik kalıyor elbette. Ancak bunun ötesinde bütün bir toplumun mobilize edildiği özgürlük mücadeleleri eğer barıştan sonra da bu mobilizasyonu devam ettirecek mekanizmaları sağlamazsa, toplumda anlamsızlık, ihanete uğramışlık, kullanılmışlık hissi yaratıyor. Kadınların kamusal alandaki aktivizmi barış sürecinde desteklenmediği ölçüde toplum yeni bir düzenin geldiğine ikna olmuyor. Üstelik kadınların savaş kaynaklı kayıplarını ve mağduriyetlerini gözetmeyen, hesabını sormayan, telafi etmeyen bir barış antlaşması genellikle barış sürecini “silahların susması” yani savaş yok/barış da yok'a indiriyor.

En önemli ve yaygın sonuç ise kendini savaş boyunca şiddet üzerinden gerçekleştirmeye alışmış erkeğin barış zamanı ona yasaklanan etnik düşmanını cinsiyet düşmanı ile ikame ettirmesi. Savaş zamanı gündelik kanunları aşarak, öldürerek, bir nevi egemenlik, özgürlük, yasa tanımazlık yaşayarak “kafa bulmaya” alışmış erkeğin, barış zamanı yasa tanımazlığını en az cezalandırılan, en hoş görülen suç biçimine yani kadınlara karşı şiddete yöneltmesi ile karşılaşıyoruz.

Gene karşılaştırmalı araştırmalardan edindiğimiz bilgiye göre barış görüşmelerine kadınlar katılırsa savaşın cinsiyet temelli etkilerinin gündeme gelme ihtimali daha fazla. Üstelik kadınlar ve diğer bedel ödemiş, barışa yatırım yapmış gruplar barış görüşmelerine ne kadar katılırsa barış o kadar toplumsal ve sürdürülebilir oluyor. Katıldıkları görüşmelerde kadınlar bugüne kadar özellikle şu talepleri gündeme getirmişler:

-Tarafların kadınlara veya çocuklara karşı şiddet eylemlerinin antlaşmaları bozmak için yeterli sebep sayılması,

-Tarafların gündeme getirdikleri şart ve maddelerin cinsiyet ilişkileri ve toplumsal kesimler açısından etkilerini değerlendirecek komisyonlar kurulması,

-Toplumsal cinsiyete duyarlı güvenlik sektörü reformu,

-Kadın mülteciler ve zorunlu göçe mağdur kalmışlara yönelik özel güçlendirme programları,

-Tarafların işlemiş olduğu cinsel suçların af dışı değerlendirilmesi ve gözaltında yaşananlar da dahil olmak üzere yargılanması ve tanzim ve telafi programlarının uygulanması,

-Mayınların temizlenmesi,

-Kadın gerillaların silahsızlanma kararı vermeleri durumunda geldikleri yerlerde silahlarını kadınlara bırakmaları işlemlerinin kadınlar tarafından yapılması ve onlara yönelik özel entegrasyon programlarının oluşturulması,

-Yaşanmış travmalara yönelik programlar oluşturulması ve bu programların cinsiyet ilişkilerine duyarlı hâle getirilmesi,

-Genel olarak barışın kadınları eski hayatları döndürecek şekilde değil/tam tersine savaşta artmış olan kamusal görünürlük, siyasi eylemlilik ve mücadele ve örgütlenme kapasitesini çoğaltacak şekilde tasarlanması.

Kadınlar barış görüşmelerine katılıp bu taleplerini seslendirdiğinde elbette ki bunların çok azı antlaşmalara girmiş. Barış antlaşmalarında genellikle toplumsal cinsiyet bir “iyi dilek” maddesi ile geçirilmiş ya da kadın gerillaların ihtiyaçlarına sıkıştırılmış. Ancak eksiksiz olarak hepsinde toplumsal konuların gündeme gelmesini sağlamışlar ve kadın ya da toplumsal cinsiyet adı geçerse de kamuoyunun dikkatini toplumun dezavantajlı kesimleri ya da savaş mağdurlarına ve toplumsal içermenin önemine çekmişler. Guetamala, Sudan-Darfur, Uganda ve Kenya gibi kadınların görüşmelere katılımının yüzde onu aştığı yerlerde ise antlaşmalar baştan sona toplumsal cinsiyet duyarlı olmuş.

Yukarıda da bahsettiğim gibi kadınların barış sürecine katılmama meselesi ortaya çıkacak barış anlaşmasının toplumsal cinsiyet sorunlarını ne denli “çözdüğünden” farklı bir sorun. Mesele, belli bir kadınlık ve toplumsallık biçiminin tasfiyesi, siyasal hayatın kadınsızlaştırılması. Kadınsız hayal edilen bir siyasallığın kaderimizi tayin etmesine izin vermemek zorundayız. Mademki otuz yıldır erkekler savaşı bizi de katarak, yaralayarak, evden çıkarıp evimizi yakarak, taciz tecavüz ederek yaptılar, barışı da bizsiz yapamazlar. Burundi’de kadınlar aynen bu düşünceyle erkeklerden bağımsız görüşmelere başlıyor ve bir protokol hazırlıyorlar. Erkeklerin görüşmeleri bitip, savaş yeniden başladığında bile onlar görüşmelere devam ediyor. Erkekler en son barış taslağında Burundili kadınların hazırladığı protokolün neredeyse tamamını benimsiyorlar.

Barışmak Türkiye tarihi için bir ilk olacak. Azımsanmayacak derecede önemli bir dönemden geçiyoruz. Bu azımsanmayacak derecede önemli dönemin ilk günahının Sakine Cansız’lar cinayeti olması önümüzdeki sürecin kaybetme riskiyle karşı karşıya olanlarının ilk sırasına kadınları yerleştirdi. Dünyadaki kızkardeşlerimiz büyük bir mücadele ile Birleşmiş Milletler’in 1325 no’lu kararını çıkarttılar. Bu karara Türkiye de imzacı. Açıkçası kendi adıma dağdaki kadın gerillalarla hangi akitlerle barışacağımın erkekler sofrasında karara bağlanmasına razı değilim. Ama bundan da önemlisi “barışmak” denileni bir siyasi süreç olarak ele aldığımızda bu siyasi süreçte de toplumun ve kadınların “savaşmak” döneminde olduğu kadar aktif yer alması gerektiği düşüncesindeyim. Kadınların son otuz yıldır yaratmış olduğu tüm var olma biçimlerini de tanımak zorunda devlet; savaşın mağdur, tanık ve faillerine bakmak, yıkımını görmek, özür dilemek ve yeni bir birlikteliğin, baştan başa paylaşılan bir egemenliğin yasal zemininin önünü açmak zorunda...